J. Noorduyt

Hoe het regentschap Bodjonegoro in 1828 deze naam kreeg

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 140 (1984), no: 2/3, Leiden, 270-275

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

J. NOORDUYN

HOE HET REGENTSCHAP BODJONEGORO IN 1828 DEZE NAAM KREEG

Op 28 november 1827 brak in het regentschap Radjegwesi van de residentie Rembang in noord Midden-Java een opstand uit, die aanvankelijk snel om zich heen greep en pas in maart van het volgende jaar volledig bedwongen kon worden. Omdat de rebellen erin geslaagd waren ook de gelijknamige regentschapshoofdplaats gedurende enige tijd bezet te houden, werd na de herovering, die op 26 januari plaats vond, besloten de in het open land gelegen hoofdplaats naar een beter verdedigbaar terrein te verleggen. Overeenkomstig een desbetreffend besluit van 17 februari 1828 (Sibenius Trip 1897:301) werd dus het nieuwe centrum 5 km noordelijk van het oude gesticht in het dorp Kebo Gadung op de zuid-oever van de Solo-rivier. Eerst werd de plaats Nieuw-Radjegwesi genoemd, maar nog in hetzelfde jaar werd de naam van het regentschap en daarmee van de hoofdplaats bij officieel besluit (Sibenius Trip 1897:355) gewijzigd in Bodjonegoro, zoals beide sindsdien zijn blijven heten.

Omdat het de naamswijziging van een regentschap betrof, moest het besluit daartoe op het hoogste regeringsniveau genomen worden, i.e. door de Commissaris-Generaal L. P. J. Du Bus de Gisignies, die sinds begin 1826, na het aftreden van de Gouverneur-Generaal G. A. G. Ph. van der Capellen, de hoogste autoriteit in den lande was, terwijl Luitenant-Generaal H. M. de Kock als Luitenant-Gouverneur-Generaal de tweede in rang was. Het besluit werd op de voor dit niveau gebruikelijke wijze geregistreerd en bekend gemaakt en de voorafgaande ambtelijke correspondentie is in het Arsip Nasional te Jakarta bij het originele exemplaar van het besluit bewaard gebleven.

Hierdoor is Bodjonegoro een van de weinige Javaanse plaatsen waarvan authentieke en precies gedateerde gegevens bekend zijn aangaande de omstandigheden waarin en de gronden waarop het zijn naam heeft gekregen. De in het dossier aanwezige brieven laten enerzijds elementen zien van de typisch Javaanse denkwereld waaruit de oorspronkelijke beweegredenen tot de naamsverandering stamden en geven anderzijds een beeld van de wijze waarop verschillende Nederlands-Indische ambtenaren daarop trachtten in te spelen.

In het gepubliceerde besluit van de Commissaris-Generaal over Nederlandsch-Indië van de 25ste september 1828 No. 14 staat dat hij "heeft goedgevonden en verstaan, aan het door den regent van *Radjak-*

wessie gedaan verzoek gevolg gevende, te bepalen, zoo als geschiedt bij deze, dat het regentschap van dien naam, gelegen in de residentie Rembang in den vervolge den naam zal dragen van *Bodjo Negro*”.

Zoals hieruit blijkt was het initiatief uitgegaan van de regent. De brief waarin deze, Raden Adipati Djojo Negoro, zijn verzoek doet om de naam van zijn regentschap te veranderen, is gedateerd 4 juli 1828 en is in fraai Javaans schrift geschreven op de eerste bladzij van een dubbel gevouwen folioblad met op de derde en het begin van de vierde bladzij een vertaling, wel op het bestuurskantoor toegevoegd, in het karakteristieke, gebrekkige Maleis dat op Java gangbaar en nodig was in de communicatie met het Nederlandse bestuur. Enkele voorbeelden hiervan in de oorspronkelijke spelling worden hieronder gegeven naast de transcriptie van zinsneden uit de Javaanse brief.

De brief is gericht aan de assistent-resident van Radjegwesi en via hem aan de resident van Rembang en de verdere hoge heren (*kangdjeng tuwan ingkang ageng-ageng – Toewan nyang besaar besaar*). De regent adstrueert zijn verzoek door erop te wijzen dat de hoofdplaats Radjegwesi vroeger al eens verlaten en weer tot de status van dorp teruggebracht was (*ingkang wau sampun pedjah kadamel dusun – doeloe soeda matie die kerdja dessa*), later weer tot hoofdplaats was bevorderd (*ing wingking kagesangaken dados nagari malih – abies die blakang die idoopken jadie negrie lagie*), maar tenslotte door bandieten overvallen en verwoest (*kalebetan brandal saingga dados risakipun – abisnya saka-rang kemasoe-an brandal sampe jadie roesaknya*) en daarom nu verplaatst naar het dorp Kebo Gadung (*kahelih dateng ing dusun K.G. – die mengalihken ada die dessa Keboo Gadoong*). Maar naar zijn gevoelens zou het niet juist zijn deze plaats weer dezelfde naam te geven, omdat de naam Radjegwesi reeds “dood” was (*tulisanipun sampun pedjah – darie sebab nama Radjakwessie itoe soeda matie*).

Inderdaad was de hoofdplaats van Radjegwesi in 1824 verplaatst en, zoals we zagen, in 1827 door opstandelingen bezet en na de herovering opnieuw verplaatst (vgl. voor details en literatuur Noorduyt 1968:476-477, waar het bedoelde dorp dus ten onrechte Kebon Gadung wordt genoemd). Deze rampspoedige gebeurtenissen betekenden in het Javaanse denken dat niet alleen de oude plaats maar ook de oude naam “dood” was en dat verder gebruik daarvan slechts onheil over de nieuwe hoofdstad zou kunnen afroepen. Het was hetzelfde motief dat op rijksniveau er tweemaal toe leidde dat de Javaanse kraton, na door opstandelingen veroverd te zijn, verplaatst werd en een nieuwe naam kreeg, waardoor in 1680 Kartasura ontstond en in 1745 Surakarta. Over de redenen waarom de regent van Radjegwesi als nieuwe naam van zijn hoofdplaats nu Bodjonegoro voorstelt, laat hij zich in zijn brief niet uit.

Op de vraag wat deze nieuwe naam betekent concentreren zich echter de Nederlandse bestuursambtenaren. De waarnemend assistent-resident van Radjegwesi heeft ernaar geïnformeerd. In zijn brief van 10 juli

aan de resident van Rembang, waarmee hij het verzoekschrift van de regent aanbiedt, merkt hij op: "men heeft mij gezegd, dat *Bodjo* beduid (sic) *zeer veel eer bewijzen* en *Negoro* land en dat deze benaming voordat de Javanen het Mohammedaansche geloof hadden omhelst (sic), in gebruik is geweest, voorts, dat het zeer doelmatig is dat dezelve weder werde ingevoerd".

Reeds twee dagen later zendt de waarnemend resident van Rembang, J. B. Baron de Salis, bij zijn brief van 12 juli 1828, No. 102, de stukken door naar de Luitenant-Gouverneur-Generaal in Buitenzorg.

Deze ging echter niet over één nacht ijs. Per marginale missive vroeg hij advies aan P. H. Baron van Lawick van Pabst, die sinds kort resident van Semarang was, maar van 1824 tot 1826 als waarnemend resident van Rembang had gefungeerd. Zijn antwoord van 9 augustus aan de Luitenant-Gouverneur-Generaal ondertekent hij dan ook als "gewezene resident van Rembang". Ook hij heeft inlichtingen ingewonnen, bij "Javanen van geboorte, rang en kunde", en op grond daarvan meent hij bezwaren te moeten inbrengen tegen de voorgestelde nieuwe naam en tegen de door de assistent-resident gegeven uitleg daarvan, want "*Bodjo* . . . betekent: milddadig wezen, goed onthalen, om daardoor genegenheid te winnen en *Negoro* . . . betekent niet land maar . . . de hoofdplaats", zoals men, schrijft hij, van iedere Javaan in het Djokjase kan horen, die met *negoro* alleen de plaats Djokjakarta bedoelt. Verder heeft hij vernomen dat er vroeger in de residentie Kadoe een hoofdplaats *Bodjo Negoro* geweest is, waarvan de laatste koning ongelukkig is geweest en "dat den tijd heeft geleerd, men nimmer een naam van een plaats die voorheen bestaan heeft opnieuw geeft aan een nog bestaande plaats" (aanhalingstekens in het origineel). Wel vindt hij een naamsverandering nodig, omdat de hoofdplaats nu verhuisd is naar "Kebooh Gadoong", wat "blauwe karbauw" betekent, "eene niet passelijke naam voor de hoofdplaats van een regentschap", maar hij stelt voor, aansluitende bij de oude naam *Radjeg-wesi*, die "ijzeren omheining" betekent, als nieuwe naam te nemen "*Radjek-winang-oon*" (lees: *Radjeg winangun*) met de betekenis "een nieuwe of eene herstelde omperking of afsluiting".

Dit afwijkend advies gaat nu uiteraard van Buitenzorg weer naar Rembang voor commentaar. De waarnemend resident van Rembang blijkt de mening van zijn voorganger niet te delen. In zijn brief van 23 augustus No. 108 naar Buitenzorg bestrijdt hij diens argumenten en geeft hij nadere ondersteuning aan het oorspronkelijke voorstel. Zo merkt hij op dat de betekenis van *Bodjo* volgens de omschrijving van zijn voorganger "een grote ondeugd" zou bevatten wanneer het zou gaan om "onthalen om genegenheid te winnen", maar dat deze definitie dan ook onjuist is, omdat het woord alleen "vererend onthalen" betekent. Verder heten in de vorstenlanden alleen Djokjakarta en Soerakarta "negoro" en de overige regentschapsplaatsen "koeto", maar in de goe-

vernementslanden worden alle hoofdplaatsen van regentschappen "negoro" genoemd, zodat Bodjo Negoro betekent "vereerend ont-halende hoofdplaats". Bovendien, zegt hij, is het verzoek door een Javaan van kunde zelf gedaan, die het toch wel het beste zal weten. Ten bewijze hoe ernstig de regent zijn verzoek meende, vertelt de resident tenslotte een voorval uit eigen ervaring. "Toen ik mij onlangs te Radjakwessie bevond tot het doen van de aanslag kwam den Regent vandaar vergezeld van zijne eerste hoofden bij mij, en de eerstgenoemde ver-telde, dat hij gedroomd had dat zijn Regentschap de naam van Bodjo Negoro had gekregen, en dat van het oogenblik dier naamverwisseling af het geluk van land en volk aldaar bijzonder was toegenomen, dat hij die droom beschouwde als eene ingeving van het opperwezen en dat hij op grond daarvan mij kwam smeken om die naamverwisseling bij het gouvernement te provoceren." De regent, besluit hij, zou zeker zeer teleurgesteld en misnoegd zijn, als zijn verzoek niet werd toegestaan, want hij beschouwt de voorgestelde naam als een inspiratie van het opperwezen.

Zijn pleidooi vond gehoor bij de regering en werd in hoofdzaak overgenomen in haar voordracht aan de Commissaris-Generaal van 19 september No. 1806, geschreven namens de Luitenant-Gouverneur-Generaal en bij diens afwezigheid getekend door de Raad van Indië P. T. Chassé. De overwegingen om aan het verzoek te voldoen worden er als volgt onder woorden gebracht. "De regeering welke deze zaak in haar vergadering van den 5 dezer heeft behandeld, ofschoon van gevoelen zijnde dat naamveranderingen van gelijken aard, zoo min mogelijk behooren plaats te hebben, vermeent dat aan het verhandelde voorstel zoude kunnen worden gevolg gegeven, hoofdzakelijk ten gevalle van den regent van Radjakwessie en de goede diensten, door hem in de laatste onlusten welke in de Residentie Rembang hebben plaats gehad bewezen, als schijnende het dat hij zeer op de verzochte naamverandering van zijn regentschap gesteld is." En wat de nieuwe naam betreft: "Bodjo Negoro, het welk volgens door de regeering ingewonnen gevoelen van deskundigen beteekend gezegende stad of rustplaats, zijnde dit de naam welke de regent zelve heeft verzocht en die kan worden verondersteld genoegzaam in zijn moedertaal ervaren te zijn om de ware betekenis van die benaming zeer goed te weten".

Zo was de gunstige beslissing in de eerste plaats gegrond op een politieke overweging, zoals van het hoogste bestuurscollege verwacht mag worden: men wilde de regent ter wille zijn, die zich verdienstelijk had gemaakt bij het onderdrukken van de opstand die zich midden in de gevaarlijke Java Oorlog tegen Diponegoro in zijn regentschap had voorgedaan. Bij wijze van uitzondering wilde men de naamsverandering, waarop de regent zo zeer gesteld was, toestaan, erop vertrouwend dat hij als Javaan ervaren in zijn eigen taal een passende nieuwe naam had voorgesteld. Wat deze naam betekende was dan dus bijzaak.

Toch deed de regering ook daarover een uitspraak, en het valt op dat de deskundigen die zij hiervoor geraadpleegd had minder goed op de hoogte waren dan de berichtgevers uit Rembang. Zelfs al is “rustplaats” mogelijk een verschrijving voor “hoofdplaats”, dan nog is hun omschrijving minder nauwkeurig. Het woord *bodja*, dat in het Javaans voorkomt in een samenstelling als *bodjakrama* “gastvrij onthaal”, “milddadigheid”, betekent wel “milddadig”, evenals het Sanskrit woord *bhoja* (j = dj) waaraan het ontleend is (Gonda 1973:468). Daarnaast is er een Javaans woord *bodja* “voedsel” dat wellicht aan het Sanskrit *bhojya* “eetbaar, spijs” ontleend is en dat voorkomt in een samenstelling als *bodjadana* “voedselgave”, “gulheid jegens gasten” (cf. Gericke en Roorda 1901 s.v.). Maar het ligt voor de hand, dat van Javaanse zijde bij de naam Bodjo Negoro gedacht is aan het eerstgenoemde woord *bodja*: een stad die milddadig heet en dus is, kan dat uiteraard slechts zijn op basis van de gewenste rijkdom en voorspoed.

Niettemin zijn ook de aangehaalde berichten dat de naam Bodjonegoro geen nieuwe vinding was niet ongegrond. Weliswaar is uit de op betrouwbare bronnen gebaseerde geschiedenis van Java geen rijk of plaats van deze naam bekend, maar in de Javaanse verhalende literatuur en in de grotendeels daarop gebaseerde traditionele Javaanse geschiedschrijving komt de naam wel als zodanig voor. In de Middel-Javaanse *kidung* Aji Darma is Bojanagara het koninkrijk en de hoofdstad van Aji Darma's schoonvader, die hij later opvolgt als koning. Latere versies van dit fabelverhaal, waarin de hoofdpersoon nu Angling Darma heet, zijn ingepast in Javaanse geschiedboeken als de *Serat Kanda* en de *Pustaka Radja van Ranggawarsita* (overl. 1874), cf. Drewes 1975:40-44, 238 enz. en Pigeaud 1967-80 II:359. Aangezien in 1828 Ranggawarsita's magnum opus nog ongeschreven geweest zal zijn, moet men de verwijzingen naar een “historisch” rijk Bodjo Negoro wel toeschrijven aan kennis van de *Serat Kanda*. Dit betekent ook, dat de regentschapsnaam Bodjonegoro wel beschouwd mag worden als te zijn ontleend aan het Angling Darma verhaal. Localiseerde de regent of zijn omgeving het Bojanagara van dit verhaal in zijn gebied?

Het is duidelijk dat Bodjonegoro, dat als naam van dit regentschap niet ouder dan 1828 is, als zodanig geen rol gespeeld kan hebben in de oudere geschiedenis van dit gebied, dat tevoren Radjegwesi en nog eerder Djipang heette (Noorduyn 1968:473-478).

De vraag of er een samenhang bestaat met het Bhojanagara dat in de zin van “stad van het Bhoja volk” éénmaal in het Sanskrit *Mahābhārata* voorkomt, en wel in het *Gālava*-verhaal van het *Udyogaparvan* (V.118), moet ontkennend beantwoord worden zolang er geen aanwijzing is dat de naam in dit verband op Java bekend is geweest. In het Oudjavaanse *Udyogaparwa* komt deze naam in elk geval niet in deze vorm voor, maar alleen als *kaḍatwan ing Bhoja* “de kraton Bhoja” (mededeling van dr. P. J. Zoetmulder).

AANGEHAALDE LITERATUUR

Drewes, G. W. J.

1975 *The Romance of King Añliñ Darma in Javanese literature*, 's-Gravenhage.

Gericke, J. F. C., en T. Roorda

1901 *Javaansch-Nederlandsch Handwoordenboek*, 2 dln, Amsterdam, Leiden.

Gonda, J.

1973 *Sanskrit in Indonesia*, New Delhi.

Noorduyn, J.

1968 'Further Topographical Notes on the Ferry Charter of 1358 A.D. with appendices on Djipang and Bodjanegara', *BKI*, 124:460-481.

Pigeaud, Th. G. Th.

1967-1980 *Literature of Java*, 4 dln, The Hague.

Sibenius Trip, J.

1897 *Staatsbladen van Nederlandsch Indië*, I, 1816-1835, Batavia.